

CANAL D'URGELL. OPOSICIÓ A LA SEVA CONSTRUCCIÓ (1853). PETICIÓ DE CONCESSIÓ A PERPETUÏTAT DEL CANAL (1857). UN INTENT DE DESFER-SE DEL CANAL (1866)

per Tòn Solé i Bonet (amb la col·laboració d'Esteve Mestre)

En aquest article us mostrarem l'oposició i objeccions a la construcció del Canal, que la Societat va poder desfer fàcilment. El 1857 la Societat va intentar quedar-se a perpetuïtat el Canal que estava construint. El 1866, davant de les dificultats que tenien per fer arribar l'aigua als camps i l'oposició de la pagesia, la Societat decideix vendre el Canal a l'Estat –recuperar els diners invertits i els dels accionistes- i que la pagesia passi a controlar el Canal.

1853. L'OPOSICIÓ AL CANAL D'URGELL¹

La Plana d'Urgell, des de l'antiguitat, era coneguda com el graner de Catalunya; si el temps li era propici, les collites d'aquestes terres de secà eren extraordinàries i podien abastir de blat bona part de la població catalana. Segons els estudis fets per Pierre Vilar, estem parlant d'una producció d'un valor de 900.000 ducats d'or durant el s. XVII, dades d'un any de collites excel·lents i sense incidències, ara bé, aquesta excel·lent producció només passava una vegada cada 10 anys.

El fet de ser unes terres amb molts problemes de reg, excepte les que vorejaven els rius de l'Ondara o el Corb, que aprofitaven les antigues séquies d'origen musulmà per regar; la resta eren quasi terres àrides i s'havia d'esperar sempre la pluja que tant escasseja a l'interior de Catalunya.

1) La informació utilitzada per escriure aquest article ha estat extreta del fons documental Societat Canal d'Urgell S.A. de l'Arxiu Comarcal del Pla d'Urgell. Capsa 1-24-1.

Aquesta descripció de la Plana d'Urgell fou un dels arguments més importants dels quinze projectes que s'intentaren realitzar al llarg de més de 300 anys. Tots tenien la finalitat de fer arribar l'aigua del riu Segre a aquestes terres. No fou fins al 16è intent que es materialitzà el somni de construir el canal i fertilitzar les terres de la Catalunya interior. Tot i ser un projecte fet realitat, les llums i les ombres el van acompanyar des de molt aviat, molt abans de posar la primera pedra.

El BOP de Lleida de 13, 15 i 18 de juliol de 1853, publicaven l'anunci oficial de la concessió de les obres del Canal d'Urgell, en compliment de la Reial Ordre de 3 de novembre de 1852.

L'article 3 de la Reial Ordre: “3º. Verificada la revisión, se pondrán de manifiesto los planos, memoria y proyecto en la Secretario del Gobierno de la provincia, anunciándolo por tres veces en el Boletín oficial de la misma, con señalamiento de un plazo improrrogable, que no excederá de 30 días, para que dentro de él puedan deducir sus derechos los que se sientan perjudicados, ya en el disfrute de las agua, ya por el trazado del canal.”

Abans d'acabar-se el termini dels 30 dies que dictava la R.O. alguns pagesos i ajuntaments de l'àrea d'influència del Canal d'Urgell van fer arribar al Governador Civil de Lleida escrits d'oposició a la construcció del canal. En total es van presentar 15 escrits, tots datats entre el 27 i el 31 de juliol de 1853.

El Governador Civil ordenà fer un extracte de cada escrit i a principis d'agost els envià a l'empresa concessionària de la construcció del Canal d'Urgell, Germans Girona, Clavé y Cia. per tal de fer les al·legacions que considerés oportunes.

Tot indica que l'empresa s'esperava aquesta oposició dels regants. Considerava que entre la pagesia predominaven els interessos particulars, els malentesos i el desig de l'exclusivitat que “... conducen siempre a los regantes a oponerse a toda clase de proyectos que tengan por objeto aumentar la extensión de las tierras de regadío...”

ELS 15 ESCRITS D'OPOSICIÓ A LA CONSTRUCCIÓ DEL CANAL

Escrit núm. 1

El Baró de l'Albi, Francisco de Sales de Rocabrunga y Jordà, exposa que el molí de la seva propietat, situat a Montsonís, funciona amb l'aigua del “torrente del Zenill” però a l'estiu es queda sec i ha d'utilitzar l'aigua del riu Segre. La memòria descriptiva del Canal d'Urgell diu que durant els mesos de juliol i agost agafarà tota l'aigua del Segre, i donat que són els mesos en què el seu molí dóna més rendiment, demana que s'arbitri una solució.

Escrit núm. 2

Els ajuntaments d'Artesa de Segre, Montsonís, Vilves i Collfred manifesten que des de temps immemorials tenen adquirit el dret a l'aigua del Segre per regar les seves hortes. Segons la memòria descriptiva de l'enginyer Pedro de Andrés y

Puigdollers, el Canal agafaria del Segre 1500 peus cúbics per segon. Al llarg dels mesos de juliol i agost de 1847, el mateix enginyer va mesurar el cabal d'aigua i va constatar que el Segre portava uns 1061 peus cúbics per segons. Per tant, la previsió era que a l'estiu faltarien uns 500 peus cúbics d'aigua i els pobles del marge esquerre del riu, que "... *están una hora abajo...*", es quedaran sense aigua i els dos molins i la producció dels conreus de tardor de les hortes estaven en perill.

Escrit núm. 3

Els propietaris Ignacio Girona Mayor i Juan Viladot manifesten el seu acord als escrits dels ajuntaments d'Artesa de Segre, Vilves i Collfred perquè hi tenen terres de regadiu, però, com que no saben si aquests ajuntaments han fet constar els molins de Vilves i el d'Artesa, que també son de la seva propietat, fan arribar l'escrit al governador per tal que a l'hora de distribuir les aigües del Canal es contempli fer-la arribar fins als seus molins.

Escrit núm. 4

Alguns propietaris de Fondarella, Palau, Sidamon, Mollerussa i Bell-lloc fan avinent que el canal no els portarà cap benefici, ans el contrari, s'esperen "... *gravísimos perjuicios...*" a l'agricultura i a la salut. Els camps de la seva propietat són gravosos i amb les filtracions del riu Corb, provinents dels desaigües de la presa de Belianes, en tenen suficient per tenir unes bones collites.

"... siendo el terreno muy graveroso, se benefician ya actualmente con las aguas sobrantes del Rio Corb que escurriéndose de la presa de Belianes, van a parar al sitio llamado coladores, allí se infiltran y desaparecen como por encanto y se difunden y extienden a las tierras de los recurrentes de la manera más maravillosa fertilizándolas y haciéndolas sumamente apreciables"

Els preocupen les filtracions de les aigües del Canal perquè formaran entollaments que afectaran la salut pública, les arrels de les plantes tindran un excés d'humitat i les terres s'ompliran de salobre. Són conscients, però, de la importància del Canal i per tant, no volen fer una oposició sistemàtica, ans el contrari, solament demanen justes indemnitzacions als perjudicis que els puguin ocasionar. Els pagesos que no vulguin gaudir del Canal han de quedar exempts de pagar cap impost per aquests conceptes.

Escrit núm. 5

L'Ajuntament d'Alcarràs diu que el poble rega 150 jornals amb aigua de la séquia dels Canonges que agafa l'aigua de la part dreta del Segre, més avall del Santuari de Butsenit, regant a més, part dels pobles de Soses i Vilanova de Remolins i movent els dos molins fariners que hi ha a la fi de la séquia. El dret d'aquesta aigua és de temps immemorials. La memòria de Pedro de Andrés y Puigdollers no aporta tota la informació necessària i la que aporta els fa témer

que la poca aigua que quedarà al riu Segre, la consumiran les hortes d'Artesa de Segre i Baldomar i, per tant, fins a la desembocadura del Noguera Pallaresa quedarà sec. La memòria no diu res del cabdal que queda al Segre més avall de la desembocadura dels rius Pallaresa i Noguera Ribagorçana, ni dels jornals de terra que actualment es reguen des de la presa fins al Cinca. Amb tot, consideren que el Pallaresa serà insuficient per a les hortes de Camarasa, Balaguer, Menàrguens, Vallfogona de Balaguer, Vilanova de la Barca i la partida Fontanet de Lleida i als horts d'Alcarràs, Remolins, Soses, Aitona, Seròs i la Granja d'Escarp; solament els quedarà l'aigua sobrant del Ribagorçana, però entre la presa de Piñana a Lleida i la de Torres deixaran aquest riu quasi sec. A tots aquests impediments hi afegeixen el canal d'Algerri, que també agafarà aigua del Ribagorçana. La previsió d'explotació del Segre demostra que les hortes d'Alcarràs, Soses, Remolins Gebut i part d'Aitona es quedaran sense reg. Per tot plegat s'oposen a la construcció del Canal d'Urgell.

Escrit núm. 6

L'escrit de l'Ajuntament d'Aytona es reafirma en els mateixos arguments que el d'Alcarràs.

Escrit núm. 7

L'Ajuntament de Ponts i Antoni Puig del Poal, apoderat del Duc Fernan-Núñez, Marqués de Ponts, argumenten que construint la presa de 30 peus d'alçada en el punt nomenat de la Llenguadera, del terme del Tossal, tal com consta en la memòria constructiva, deixarà els camps del terme de Ponts en una " ... *basta laguna* ... ". Si fins aquelles dates, que no hi ha cap element que retengui l'aigua, sovint els veïns de Ponts han de lamentar alguna inundació que malmet els fruits dels seus camps, ... que passarà quan l'aigua que baixa pel Segre es trobi amb " ... *un dique tan alto y formidable...* " com el projectat en la memòria de Construcció del Canal?.

L'horta de Ponts està en una situació diferent de les que es troben més avall, atès que a l'extrem del terme hi passa el riu Llobregós que en èpoques de crescudes, el Segre no pot engolir la seva aigua i provoca inundacions considerables, com passa amb els torrents de Valldans i Fons, en èpoques plujoses, també inunden els carrers de Ponts donat que el Segre no pot engolir la seva aigua. Tanmateix, l'alçada de la presa deixaria sense aigua la séquia dels molins del Marquès. I donat que " ... *no tratan de embarazar una obra de tan grande utilidad* ... " proposen dues alternatives per " ... *salvar la completa ruina de la huerta de Pons* ... " I els molins del Marquès. Una és fer la presa del riu mitja hora més avall de la Llenguadera, en el punt on es va iniciar un dels molts intents de construir el Canal, aquesta vegada sota la direcció del General d'Enginyers, José Cortines. En aquest punt, l'empresa hi trobaria moltes obres començades, " ... *mucha piedra cortada y labrada* ... "

i edificis per a viure els operaris. L'altra proposta és fer la presa un quart d'hora més amunt de la sèquia que porta aigua als molins del Marquès. Aquesta proposta ampliaria el reg a una superfície considerable de terreny, amb els beneficis corresponents per a l'empresa i el cost de la presa no seria gaire més elevat del que tenen pressupostat. Altrament, en cap de les memòries constructives anteriors s'havia situat la presa en un punt tan proper a aquesta horta. Completen els greuges dient que el poble de Ponts ha sacrificat vides i fortunes per defensar el tron de S.M. la Reina i patiren moltes pèrdues de fruits i considerables incendis, però això no és res al costat dels danys que faria la construcció de la presa en el punt de la Llenguadera.

Escrit núm. 8

L'ajuntament i la Junta de sequiatge de Lleida acusen l'empresa d'incompliment de la Reial Ordre de 14 de març de 1846 per no informar de les preses que tenen previst construir a més de la del Tossal. Aquesta falta d'informació podria ser suficient per oposar-se a la construcció del canal, però de cap manera volen veure la Plana d'Urgell mancada d'aigua per regar els seus camps. Amb tot demanen al Governador que valori que fins llavors n'hi havia prou amb "*...unas estacas y faginas*" per portar l'aigua, però els mesos que el canal agafi tota l'aigua del Segre solament quedarà el Pallaresa per alimentar la sèquia de Fontanet i per tant s'haurà de construir "*... una extensa y sólida presa para la toma de aguas ...*". Demanen a l'empresa les subvencions necessàries per construir i mantenir aquesta presa.

Escrit núm. 9

L'ajuntament del Tossal s'oposa a la construcció de la presa en el lloc projectat argumentant que està just en el punt on agafen l'aigua per regar les seves hortes. Demanen la rectificació dels plànols i que la presa es faci en el primer punt que suggereix l'ajuntament de Ponts (escrit núm. 7).

Escrit núm. 10

L'ajuntament de Soses fa seus els arguments dels d'Alcarràs i Aitona i també s'oposa a la construcció del canal.

Escrit núm. 11

L'ajuntament de Menàrguens s'oposa i espera explicar els seus arguments quan l'expedient de la construcció del canal expliciti els requisits que mana l'article 3 de la R.O. de 14 de març de 1846.

Escrit núm. 12

L'ajuntament de Balaguer manifesta que la construcció del canal portarà greus perjudicis a la seva horta, a les de més avall i als molins. Aquesta construcció no

és possible sense una indemnització prèvia, basant-se en el fet que l'escassetat d'aigua provocarà la construcció de preses amb les despeses pertinents, conflictes entre regants i “... desastrosas consecuencias...”.

Escrit núm. 13

L'Ajuntament de Camarasa exposa que l'empresa no ha presentat “... los planos y perfiles ...” que posin de manifest els punts on es preveu alguna oposició “... por razones de perjuicios públicos o particulares ...” que es produís durant la construcció del canal o una vegada acabat. Igual que l'Ajuntament de Camarasa, també considera que l'empresa no ha complert la llei de 1848 perquè tampoc ha presentat “... las relaciones, planos y demás ...” d'aquells llocs del territori inferior al punt on el canal agafarà l'aigua del Segre, “... en los cuales debía presumirse justa y natural oposición ...”.

Escrit núm. 14

L'Ajuntament de Torres de Segre exposa que l'aigua per regar la seva horta, l'agafen del riu Segre en un punt extraordinàriament ample amb una lleugera retenció que la desvia suficientment per alimentar la séquia de reg. Consideren que amb la construcció del canal, el cabal del Segre es reduirà considerablement i caldrà fer “...obras de consideración en la presa de Torres de Segre, si ha de estar asegurado su riego”. Els mesos d'estiu solament quedaran els rius Noguera Pallaresa i Noguera Ribagorçana per regar l'horta del seu terme, però els regs anteriors a la presa de Torres deixaran el cabal d'aquests rius molt disminuït. Demanen una justa indemnització de l'empresa per pagar el sobrecost de la construcció i manteniment de la presa que necessitaran per tenir aigua per regar.

Escrit núm. 15

L'alcalde pedani, Ramon Coma, en nom dels veïns de la Baronia de Rialp, poble agregat de Gualter, exposa que l'alçada de 30 peus de la presa inundarà els seus camps. Aquesta afirmació, la fa atenent als càlculs de “... personas prácticas de la situación del terreno y del país...”. Els camps del seu terme estan per sota d'aquests 48 pams (30 peus) i la retenció i embassament del Segre convertirà, amb tota seguretat, la seva horta i la de Ponts en un llacuna. Sol·licita que l'empresa faci un nou estudi facultatiu del terreny a fi d'evitar aquest desastre.

LA BASE DELS OPOSITORS. L'ESTUDI DE PEDRO DE ANDRÉS Y PUIGDOLLERS

Un dels punts més controvertits pels opositors era l'afirmació que feia l'enginyer Pedro de Andrés y Puigdollers en el següent apartat de la memòria descriptiva:

“Caudal del Segre al pasar por el Tosal. El rio Segre nace en el Pirineo y sus aguas resultan principalmente de las nieves de la montaña. El mayor caudal lo lleva el rio en otoño y primavera y las más bajas aguas tienen lugar en el verano y en los rigores del

invierno. En otoño nieva mucho en la montaña pero como todavía no es intenso el frío se derriten todas las primeras nieves y el río baja muy crecido, siendo esta la época de las grandes avenidas.. En el rigor del invierno toda la nieve del Pirineo está completamente helada y el nivel del río va disminuyendo a medida que arrecian mas y mas los fríos. En la primavera empieza a derretirse la nieve de la montaña y aumenta el río de caudal observándose principalmente en el mes de Mayo unas crecidas periódicas especies de flujo y reflujó diario que los naturales del país llaman Mayencos y son debidos a la diferente cantidad de nieve que se derrite durante las horas del día respecto de las de las noches. En el verano se derrite la mayor parte de la nieve del Pirineo de modo que desde mediados de Julio hasta mediados de Agosto, es cuando menos agua lleva el Segre. Teniendo presente estas circunstancias, verifiqué la medición de las aguas a últimos de Julio del año 1847 por el método que voy a indicar y me dió por resultado 1061 pies cúbicos por segundo para caudal del Segre”

Aquestes mesures tenien l'objectiu de demostrar que l'aigua del Segre, fins i tot amb el poc cabdal dels dos mesos d'estiu, seria suficient per regar 6 vegades totes les terres regables de l'Urgell. Les èpoques “... mas marradas para la vida del trigo ...”, primavera i tardor, el reg estaria garantit i la collita del blat garantida. El paràgraf de la memòria conclou:

“Con el caudal de 800 pies cúbicos por segundo se tendría en 24 horas un producto de 62.120.000 pies cúbicos, y admitiendo que para cada riego se emplee una capa de agua de 3 pulgadas de altura se podrá regar con dicho producto una extensión de tierra de 176.480.000 pies cuadrados.

Si se supone, como debe verificarse, que la mayor parte del terreno de Urgel quede destinado al cultivo de cereales, será suficiente establecer para los riegos un turno de 15 días y entonces podrá regarse una extensión representada por – 176.480.000 X 15 = 4.147.200.000 pies cuadrados – 500 fanegas de sembradura esto es unas 10 leguas cuadradas.”

En aquell moment, calculaven que la superfície a regar era de “ 40 leguas cuadradas” i donat que cada 15 dies se'n podrien regar 10, cada dos mesos totes tindrien aigua per regar.

Un dels motius de màxima preocupació dels regants eren els 1.061 peus cúbics d'aigua dels mesos d'estiu, mesurats per Pedro de Andrés. Estaven convençuts que si el Segre no portava més cabdal, el canal l'agafaria tot i es quedarien sense l'aigua que sempre havien tingut.

Anys més tard, es demostraria que els regants tenien raó, ja que l'enginyer Pedro de Andrés va mesurar l' aigua que baixava pel Segre al mes de juliol, quan en realitat ho hauria d' haver fet al mes d'agost i primera setmana de setembre, quan baixava menys aigua.

ARGUMENTS DE L'EMPRESA CONSTRUCTORA.

L'empresa exposa que els opositors no han llegit, o no els ha interessat, el paràgraf de la memòria que porta per títol "*Volumen de agua que pasará por el Canal*" on s'especifica el següent:

"Hemos visto que en la época de las más bajas aguas conduce el Segre 1061 pies cúbicos por segundo, pero si se atiende a que la escasez del agua solo dura unos dos meses del año y que en los restantes conduce el rio dos o tres mil pies cúbicos por segundo no será exagerado el contar con 1500 pies para el Canal y en este supuesto se ha determinado la sección del mismo"

De tot això, l'empresa infereix que el Segre porta uns 3000 peus cúbics per segon al llarg dels deu mesos que els camps necessiten els regs i encara que el canal n' agafi 1500 peus cúbics encara en quedarà 1500 més. Per tant, les reclamacions són "... *puras ilusiones ...*". Aquestes consideracions són solament pels regants que hi ha aigües amunt del Noguera Pallaresa, els de més avall d'aquest i del Noguera Ribagorçana, fins a la confluència del Cinca, segons l'empresa també s'han fonamentat en suposicions errònies i en les respostes a cada un dels escrits "... *añadiremos razones y datos que evidenciaran las suposiciones erradas en que han incurrido.*"

LA RESPUESTA DE L'EMPRESA

L'empresa Germans Girona, Clavé i Cia., després de valorar cadascun dels escrits, va fer arribar al Governador Civil un informe rebutent, un per un, els arguments dels opositors a la construcció del canal. Excepte les consideracions de l'escrit núm. 4 de propietaris de Fondarella, El Palau, Sidamon, Mollerussa i Bell-lloc, el núm.7 del poble de Pons i el 15 de Gualters, la resta, uns com a regants i altres com propietaris d'indústries hidràuliques, reclamen mantenir el dret a l'aigua que gaudeixen des de temps immemorials i els preocupa que el canal els porti una disminució o pèrdua de l'aigua que sempre han tingut.

- Reclamació núm. 1, de Francisco de Sales de Rocabrunga y Jorda. Es considera que la reclamació seria justa si no es tingués en compte que segons la memòria de l'enginyer, els mesos de més estiatge encara quedaran "... *61 pies cúbicos de agua ...*", suficients per a les necessitats del seu molí. Amb tot, i per garantir aigua permanent, l'empresa tenia projectat fer la llera del Canal més alta a fi de portar aigua suficient i per fer-la arribar directament als molins mitjançant una séquia. D'aquesta manera s'evitarien els problemes que tenen amb el trencament de les boqueres i la desaparició de preses o parades quan el riu té una crescuda superior a la normal i el funcionament dels molins millorarien considerablement amb les obres del Canal que tanta por els fa. Evidentment

l'empresa demana fer un tracte amistós amb els amos dels molins per pagar la construcció d'aquesta séquia.

- Les mateixes observacions dels molins es fan als regants signants dels escrits núm. 2 i 3. Donat que són hortes situades dins la zona del canal, l'empresa sempre els donarà aigua per a les seves necessitats i sempre buscarà un consens perquè puguin regar sense cap problema.
- Els escrits núm. 5, 6, 8, 10, 11, 12, 13 i 14 que són de propietaris i ajuntaments que tenen el dret a l'aigua més avall del riu Noguera Pallaresa. L'empresa argumenta que si haguessin llegit acuradament la memòria de Pedro de Andrés no hagueren fet aquestes reclamacions sense fonament. El dubte que el Segre no tingui prou cabal d'aigua queda resolt en la memòria de l'enginyer, menys en els mesos d'estiu, el Segre porta uns 3000 peus cúbics per segon i encara que el canal n'agafi uns 1500 en quedaran suficients per regar les hortes i per fer funcionar les indústries. Altrament, la disminució del cabdal del riu evitarà les inundacions que tant de mal han fet al llarg dels segles als pobles de Camarasa, Gerb, Menàrguens, Tèrmens, Vilanova de la Barca, Lleida i Balaguer. Els veïns d'aquests pobles reclamen controlar les crescudes del riu des de molt temps endarrere, "*... esto se decia ya en 1614...*"

Encara que no té altre interès que el bé del país i en cap manera pretén perjudicar a ningú. Les reclamacions núm. 5 d'Alcarràs, la núm. 6 de l'Ajuntament d'Aitona, la núm. 8 de l'Ajuntament i junta de sequiatge de Lleida, la núm. 10 de l'Ajuntament de Soses, la núm. 12 de l'Ajuntament de Balaguer, la núm. 13 de l'Ajuntament de Camarasa i la núm.14 de l'Ajuntament de Torres de Segre, els van sorprendre.

Els veïns d'Alcarràs i de Camarasa pretenien continuar gaudint de l'aigua sense base jurídica. Es va oblidar que l'article 2n del Reial Decret declara aquesta obra d'utilitat pública i la Llei de 17 de juliol de 1836 dictamina que en cas d'urgència i amb la indemnització corresponent, l'empresa concessionària pot agafar l'aigua que aquests opositors tant defensen.

Tanmateix, en el seu moment el Govern va manifestar interès a escoltar a tots els perjudicats en la tinença de l'aigua i pel traçat del canal. No per anul·lar la R.O. sinó per buscar solucions i reparar els perjudicis o evitar-los en la mesura del possible i lamentablement cap dels opositors que s'han manifestat amb els escrits va fer ús de la força i l'eficàcia d'aquest dret que els hagués estalviat la infinitat de propostes poc encertades que han presentat al Governador.

Malgrat que el Canal agafés tota l'aigua del Segre a l'alçada de la presa durant els mesos de més escassetat, les hortes de més avall de la desembocadura del Noguera Pallaresa i del Noguera Ribagorçana tindrien aigua suficient per regar 10 vegades més del que correspon a la seva extensió actual. És tan

evident el sobrant d'aigua, que el 1817, quan es van començar les obres del canal principal, paral·lelament es començà les del canal de “*subvención*” que havia d'agafar aigua del Noguera Pallaresa i regar la part inferior de la Plana. Per aquest motiu mai s'havien plantejat fer “aforaments” més avall de la presa per calcular el cabal del riu, però ara consideren just fer-ne i demanen al Governador Civil de Lleida que ordeni aquestes comprovacions, amb la proposta que els resultats siguin vinculants, els regants no podran desestimar-los i l'empresa farà tota mena de concerts per conciliar els interessos perjudicats que hi puguin haver.

- La reclamació núm. 7 dels veïns de Ponts i la núm. 15 dels veïns de Gualter tenen un error de base, que la presa es construirà a la Llenguadera tindrà 30 peus d'alçada, quan la darrera modificació enviada a la Direcció General d'Obres Públiques el 17 de juliol fixa l'alçada de la presa en 10 peus.
- L'escrit núm. 9 de l'Ajuntament del Tossal demanant modificar els plànols i construir la presa més avall de la Llenguadera no té fonament, atès que fent la presa en el Tossal generaria un remolí que inutilitzaria la major part de “... *la insignificante huerta ...*” I l'empresa es veuria obligada a expropiar.
- La reclamació de l'escrit núm. 4, signada per alguns propietaris de Fondarella, Mollerussa, El Palau, Sidamon i Bell-lloc, la qualifiquen de “*singularísima*”. Els sorprèn que habitants de pobles on més pateixen les sequeres, s'oposin a la construcció del Canal i els motius que els aportarà pocs beneficis i gravíssims perjudicis a l'agricultura i a la salut.

INVESTIGACIONS SOBRE LES INTENCIONS DELS OPOSITORS

L'informe de l'empresa posa l'atenció en les 39 persones que signen l'escrit núm. 4, catorze són de Fondarella, una de Mollerussa, vuit de Sidamon i dues de Bell-lloc. Les de Fondarella no saben escriure i Antonio Montserrat signa en nom d'elles. De Palau no hi ha ningú i el veí de Lleida, Josep Antonio Reñé Villa, diu que és propietari de Fondarella, Sidamon, també de Palau i es constitueix en representant d'aquest poble.

L'empresa sospita d'aquestes oposicions i es proposa esbrinar si hi ha altres motius. Ha preguntat a persones del país sobre les filtracions i tots dubten que sigui veritat. Li demanen al Governador que preguntí al vicepresident de la Junta de Regants de l'Urgell, Domingo Santamaria, quins han estat els interessos que han promogut a redactar, avalar els escrits i anar a Lleida a “... *un aviso dado...*” per signar aquest document fins i tot persones que no saben signar.

El 13 d'agost de 1853, Domingo Santamaria, vicepresident de la Junta de Regants de l'Urgell, envia un escrit a l'empresa concessionària de la construcció del Canal informant que convocarà una reunió pel pròxim dia 20 a Mollerussa.

També informa que Antonio Porta, membre del Consell Provincial, és a Madrid per treballar contra la construcció del Canal.

La reunió de la Junta no es pot fer abans perquè tots els seus membres estan ocupats amb la sega dels cereals.

A l'empresa els resulta sorprenent que les generacions passades, durant més de 300 anys, havien reclamat el Canal d'Urgell per poder regar aquesta comarca i que després de nombroses reunions que van fer a Lleida el 1851 els representants dels pobles de la Plana acabessin manifestant:

“...Que solo realizando los ardientes deseos que animan al país de alcanzar cuanto antes el beneficio del riego se encontraría el único medio de dar valor y prosperidad a sus tierras y de liberarse de las calamidades y angustias que tan repetidamente por desgracia les afligen ...”

I ara uns quants particulars, assumint una representativitat que no tenen de cinc pobles de secà, s'oposin a la construcció del Canal d'Urgell. Algunes de les persones que signen l'escrit d'oposició, com el Sr. Josep Reñé, propietari de Fondarella, Josep Sabater i Ramon Roca propietaris de El Palau, Sr. Reñé de Sidamon, Vicente Cardena, també de Sidamon i Josep Carné de Mollerussa havien signat l'acta de suport a la construcció del Canal feta en la reunió de Lleida el 15 de maig de 1851.

CONSPIRACIÓ I RESPOSTES CONTRA LA CONSTRUCCIÓ DEL CANAL

Feta la valoració de les exposicions dels opositors, sospiten que hi ha concerts i tractes particulars que tenen l'objectiu de desorganitzar i desmuntar el que es porta fet i reclamen a l'autoritat i al Govern que aturi i posi fre a aquestes conspiracions, ordenant que tothom s'atengui al contingut de les escriptures tal com ho ha disposat el Govern de S.M.

D'aquests desacords entre propietaris d'un mateix poble infereixen que els arguments manifestats en l'escrit d'oposició a la construcció del canal són inexactes. El riu Corb està a “2 leguas” de Mollerussa i de Bell-lloc passa de 3 i ½, les filtracions d'aquest riu són mínimes i de cap manera poden aportar aigua suficient per als camps d'aquests pobles “... como cauce es menester buscarlo expresamente para encontrarlo y que a veces pasan años sin ser recorrido por una sola gota de agua ...”. Respecte a l'entollament per les filtracions del Canal, l'empresa és la primera interessada a vigilar que això no passi donat que la pèrdua de l'aigua del Canal per filtracions faria improductiu el capital invertit en la seva construcció. Pel que fa a la qüestió de la salut pública, motiu de preocupació el 1614, ja s'explicà als regants com havien d'habilitar les antigues séquies i desguassos existents al país.

“ ... queda cierto y averiguado que el dicho Urgel por razón de dicha nueva acequia no sería húmedo mal sano inhabitable ni tampoco por el estanque de Ibars en el cual se cría sal para provisión de todo el Urgel y cuando conviniese desaguarlo se haría por medio de dichos desagüadores porque tiene pendiente hacia el Segre.”

L'empresa s'oposa a pagar les indemnitzacions que demanen els propietaris amb l'argument que les escriptures públiques de 10 de setembre i de 10 d'octubre de 1851 entregades a D. José de Soldevila i signades entre els regants i D. Jerónimo Ferrer y Valls, els pobles de Fondarella, Sidamon, el Palau, Mollerussa i Bell-lloc i tots els seus regants estan obligats a acceptar les condicions que posi l'empresa que per contracte està obligada a portar l'aigua a tot l'Urgell.

Estudiades les 15 reclamacions, com a molt es pot considerar alguna indemnització a algun perjudici que pugui ocasionar el canal, però en cap cas es pot retardar l'inici de les obres d'acord amb els plànols aprovats i rectificats per l'enginyer en Cap del Districte, sigui quina sigui la resolució del Governador Civil i sigui quin sigui el resultat de la mesura del cabal a l'alçada de la confluència del Segre amb el Cinca.

L'empresa està disposada començar les obres quan el Govern l'autoritzi i li diuen al Governador Civil: *“ También cabrá a V.I. su parte de gloria que ha de resultar de la construcción de Canal y en la bendiciones que todo el Urgel echará a cuantos habrán contribuido a su realización”*.

LA RESPOSTA DEL MINISTERI DE FOMENT

El Ministeri de Foment li comunica que per R.O. l'empresa havia de complir les condicions següents:

- 1) Per garantir el dret dels propietaris de la part superior de la presa de la Llenquadera, l'empresa mesurarà el cabal d'aigua dels dos rius Nogueres per comprovar si porten aigua suficient per regar les hortes de tots els pobles.
- 2) L'empresa haurà d'indemnitzar els propietaris i pobles que els perjudiqui el canal.
- 3) L'empresa ha de reservar l'aigua a la qual tenen dret els pobles compresos entre la presa i Montsonís.
- 4) L'empresa haurà d'indemnitzar els perjudicis causats per l'embassament d'aigua produït per l'elevació de la presa.
- 5) Si per culpa de les filtracions, els terrenys propers queden anegats, l'empresa haurà de sanejar-los mitjançant séquies de desguassament i indemnitzarà els perjudicis produïts pels embassaments.
- 6) Totes les obres hauran de ser supervisades per l'Enginyer Provincial, que haurà d'estar present quan es facin els “aforos” per mesurar la quantitat d'aigua.

I l'obra va començar.

1857. L'INTENT DE QUEDAR-SE EL CANAL A PERPETUÏTAT

L'empresa va subrogar la seva concessió per construir el Canal a la Societat Anònima Canal d'Urgell que va aconseguir l'autorització per començar les obres per la R.O. de 29 de desembre de 1852.

A l'any 1857, i tot i les dificultats, ja s'ha construït una tercera part de l'obra i la Societat creu que és de justícia que el govern els concedeixi a PERPETUÏTAT l'obra del Canal.

Les raons que donen són que el pressupost inicial per fer el Canal era de 31.595.677 rals, però si *“se hubiese previsto que el coste devia elevarse a cuasi el doble del presentado con el proyecto, ni esta Sociedad hubiese acometido la obra, ni el gobierno al autorizarla hubiese puesto limitación a su disfrute; porque (...) no habria sido posible reunir los capitales necesarios para su construcción”*

Tampoc quan es va fer el pressupost de l'obra *“no podia contarse con la carestia de viveres, y con las crisis monetarias, (...) que han producido un excesivo aumento en el precio de los jornales y en el de los materiales ; ni cabia estar preparado para la monstruosa afluencia de agua en los pozos abiertos para la perforación del tunel de Monclar de longitud 17.500 pies castellanos (...) cuyas dificultades se han agravado por la escasez de brazos que cuenta el pais; de manera que en las epocas de siembra y recolección de frutos se ve abandonado de operarios...”*

Es queixen que tampoc els han arribat els 1.000 presos que tenen concedits per una Reial Ordre i que preveuen que els 3-4 primers anys que es comenci a regar, la majoria de pagesos no tindran les terres preparades per regar, com també, a partir del primer any que regaran, la Societat començarà a tornar els diners que els ha deixat l'Estat i per tant no tenen cap previsió de recuperar els capitals invertits i per tant, per compensar els esforços que fan per construir un Canal, que reportarà grans beneficis a l'Erari Públic, demanaven al govern que presentés un Decret Llei per la seva aprovació a les Corts perquè es concedís a la Societat el canal a perpetuïtat. D'aquesta manera, tindrien la seguretat –al cap de molts anys– de recuperar els seus capitals.

1866. PROPOSTA DE VENDA DEL CANAL A L'ESTAT

La complexitat del Canal de 146 km de longitud, amb una massa d'aigua que podia regar *“40 leguas cuadradas»* i que abasta 57 pobles i tres partits judicials comportava atendre i respectar multitud d'interessos que per la seva qualitat eren d'ordre polític i afectaven en gran manera el funcionament de la societat concessionària i explotadora.

Sovint, per evitar conflictes majors, s'havia tolerat certs abusos i fraus comesos per pobles, sindicats o regants retardant considerablement la rendibilitat del ca-

pital invertit per l'Empresa. Però no solament era l'empresa, la perjudicada, sinó que l'Estat també estava perdent "...Una immensa riquesa...". La producció del país estava molt per sota de les possibilitats que oferia l'aigua del canal. Aquesta aigua passava de llarg i anava a parar estèrilment al mar sense fertilitzar multitud de terrenys que continuaven àrids. Molts propietaris no volien regar els seus camps amb l'esperança que algun dia ho farien sense fer cap inversió.

L'INFORME DE MANEL GIRONA

L'informe signat per Manel Girona manifesta que si haguessin previst aquest contratemps, no s'hagueren plantejat la construcció del Canal. Si es regués tota la zona del canal, es produiria 2.000.000 de "fanegas" més de cereals de les que s'estava produint en aquell moment, el que abaratiria els costos i afavoriria l'exportació ajudant a compensar la balança mercantil adequadament.

Si l'empresa ha de lluitar fins a obtenir el màxim dels productes a què té dret, no ho podrà aguantar, perquè ni el seu pressupost ni la legislació vigent ni les seves condicions li permeten portar més enllà el seu capital. L'Estat és qui té a les seves mans aconseguir a curt termini els beneficis del Canal.

Per aquestes raons, Manel Girona, proposa a l'Estat que compri el Canal, el reverteixi al país i lliuri els regants del pagament del cànon, al qual s'oposaven. Considerava que era la manera més ràpida d'ampliar la zona de reg i augmentar considerablement la producció general del país.

La proposta constava dels punts següents:

- 1) L'Estat compra el Canal d'Urgell i tots els seus accessoris: arbres, salts d'aigua, camins laterals...
- 2) La valoració del preu, la faran dos enginyers, un nomenat per l'Estat i l'altre nomenat per l'empresa.
- 3) Al preu d'aquesta valoració s'hi afegirà un 15% d'acord amb la R.O. sobre valoració d'obres públiques més un 6% anual a comptar des del dia que es va concedir l'obra fins al dia de la venda.
- 4) A la quantitat resultant es restarà els 20 milions que va deixar l'Estat a l'empresa, els 52 milions del capital de les obligacions amortitzables i si queda romanent, l'Estat el pagarà amb obligacions a un interès del 6% i un 1% d'amortització.
- 5) L'Empresa renuncia "... a la mayoración de productos y al porvenir de la obra ..." A canvi se li abonarà 10.000.000 de rals que destinarà a pagar el deute flotant i a l'amortització de les accions

Calcul de recouverts
 Par le Sieur

Recit del cana 1814. Recit anuats de R. 1815. 4300000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000

Alcanta 1815. Recit anuats de R. 1816. 4300000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000

Total 1815. 18000000

Alcanta 1816. Recit anuats de R. 1817. 4300000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000

Total 1816. 18000000

Alcanta 1817. Recit anuats de R. 1818. 4300000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000

Total 1817. 18000000

Alcanta 1818. Recit anuats de R. 1819. 4300000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000

Total 1818. 18000000

Alcanta 1819. Recit anuats de R. 1820. 4300000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000

Total 1819. 18000000

Alcanta 1820. Recit anuats de R. 1821. 4300000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000

Total 1820. 18000000

Calcul de recouverts
 Par le Sieur

Recit del cana 1821. Recit anuats de R. 1822. 4300000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000

Total 1821. 18000000

Alcanta 1822. Recit anuats de R. 1823. 4300000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000

Total 1822. 18000000

Alcanta 1823. Recit anuats de R. 1824. 4300000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000

Total 1823. 18000000

Alcanta 1824. Recit anuats de R. 1825. 4300000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000

Total 1824. 18000000

Alcanta 1825. Recit anuats de R. 1826. 4300000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000

Total 1825. 18000000

Alcanta 1826. Recit anuats de R. 1827. 4300000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000

Total 1826. 18000000

Alcanta 1827. Recit anuats de R. 1828. 4300000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000

Total 1827. 18000000

Alcanta 1828. Recit anuats de R. 1829. 4300000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000

Total 1828. 18000000

Alcanta 1829. Recit anuats de R. 1830. 4300000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000
 de la Recita. 18000000

Total 1829. 18000000

Pla de cessió del Canal a l'Estat. Manel Girona. 1866

- 6) Les obligacions que ha de pagar l'Estat es donaran per anys, una sexta part cada any.
- 7) El Canal serà gestionat per un Sindicat General amb un president nomenat pel Govern de S.M. aquest nomenarà els sindicats particulars responsables de la distribució de l'aigua. Les obres a fer estaran dirigides per un enginyer del Govern.
- 8) Les despeses de manteniment i conservació aniran a càrrec dels pobles i dels regants destinant un 2% dels fruits. Amb els diners sobrants es farà un fons de reserva per fer front a futures eventualitats.
- 9) El cànon d'11 i 1/9% que havien de pagar els regants expirava en 8 anys:
 - 1867 havien de pagar un 8% dels productes
 - 1868 havien de pagar un 7%, I així successivament fins a la seva extinció.
 Aquest cànon aniria a l'Estat.

Els pobles i propietaris no adherits a aquesta quota pagaran la contribució de la terra com si fos de regadiu.

CÀLCULS DE LA VENDA DEL CANAL PER L'ESTAT

L'Estat ha de pagar els interessos i l'amortització de 52 milions de rals hipotecats en accions per la Societat i els interessos i l'amortització dels 42 milions resultat de la valoració de la venda i que han de servir per reintegrar a la Societat el capital de les accions i per eixugar el deute flotant, tot i que aquesta darrera quantitat el Govern la pagarà per sisenes parts.

Manel Girona calcula els pagaments i els ingressos que hauria de fer l'Estat al llarg dels primers vuit anys.

1r. Any

Els interessos del 6% i l'1% d'amortització dels 52 milions.....3.640.000 rals

Els interessos dels 7 milions corresponents

1/6 part dels 42 milions490.000 rals

Total a pagar el primer any 4.130.000 rals

El 8 % del cànon cobrat als regants.

Càlcul fet sobre 100 milions dels fruits8.000.000 rals

Benefici a favor de l'Estat3.870.000 rals

2n. Any

Els interessos del 6% i l'1% d'amortització dels 52 milions3.640.000 rals

Els interessos dels 7 milions corresponents

a 2/6 parts dels 42 milions980.000 rals

Total a pagar el primer any 4.870.000 rals

El 7% del cànon cobrat als regants.

Càlcul fet sobre 100 milions dels fruits7.000.000 rals

Benefici a favor de l'Estat6.250.000 rals

Aquesta relació anual continua fins a 8 anys vista. Acaba els comptes assegurant que la compra del Canal i la reversió al país, a l'Estat li costarà solament 10.630.000 de rals a pagar a llarg termini.

CÀLCULS DELS INGRESSOS A LA SOCIETAT PER LA VENDA DEL CANAL

Per calcular els resultats de la venda del canal per a la Companyia, comença fent una valoració dels costos de construcció.

Cost del Canal 41.000.000 de rals més el 20%49.200.000 rals

Cost de les séquies 16.000.000 de rals, no hi ha augment16.000.000 rals

Cost dels túnels 18.000.000, valen el doble36.000.000 rals

Valoració total 101.200.000 rals

Increment del 15% concedit per R.O. per administració, direcció,

Interessos i altres durant l'execució de les obres15.180.000 rals

6% dels capitals invertits en 1864 i 186513.558.000 rals

Total 129.938.000 rals

Donat que aquesta quantitat sobrepassa els deutes de la Companyia, proposa reduir el cost a 120.176.000 rals, deixant l'augment del cost del Canal i les séquies. El preu dels Túnels els compta a 5.600.000 rals, tot i que el preu real del Túnel de Montclar fou de 7.000.000 rals, si va costar menys a l'Empresa és perquè els constructors van tenir pèrdues molt importants.

CONCLUSIONS.

En el testimoni d'aquests retalls de la història del Canal d'Urgell trobem dos sentiments que es contraposen al somni de progrés i prosperitat que l'aigua havia de portar a les terres de la Catalunya interior.

L'un, el sentiment de temença que manifesten propietaris i ajuntaments de quedar-se sense l'aigua que els seus avantpassats ja havien gaudit, sigui per regar els seus camps, sigui per fer funcionar els seus molins. I l'altre, el sentiment de dubte manifestat per l'empresa que havia obtingut la concessió de la construcció del Canal en relació a la seva capacitat de fer rendible una obra d'aquesta envergadura.

El 1857 la Societat Canal d'Urgell, amb Manuel Girona, ja veuen que l'empresa, econòmicament, serà un gran fracàs i demanen que la concessió del Canal passi dels 99 anys a perpetuïtat.

El 1866, quan fa quatre anys que l'aigua ha arribat a l'Urgell i els resultats econòmics no són els que s'esperaven, abans d'entrar en bancarrota, intenten, pretenen que l'Estat es quedi amb el Canal.

Glossari d'equivalències:

Fanega. Mesura de capacitat. Equivalència propera: 61,71 litres

Peu. Mesura de longitud, superfície i volum. Equivalència propera: 26 centímetres

Legua. Mesura de longitud i superfície. Equivalència propera: 5000 metres

Polçada. Mesura de longitud. Equivalència propera: 2,54 centímetres.